

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

Vinnsäter 1:33

Historik, nutid och rekommendationer för framtiden

Foto: Anna Djuvfeldt

Hanna Sundström, Beck Lindahl, Anna Djuvfeldt

Rapport:	6 hp
Kurs:	KBA203: Byggnadsanalys och tillståndsanalys och klimatlära KKV214: Tillämpad fallstudie i historiska byggnader och interiörer
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Ht 2020
Kursansvarig:	Henrik Ranby

Innehållsförteckning

Inledning	3
Bakgrund	3
Syfte	4
Källmaterial	4
1. Byggnads- och föremålshistoria	5
1.1 Byggnadshistorik	5
1.2 Interiör och föremål	7
2. Grundförhållanden	10
2.1 Landskap	10
2.2 Gårdsbilden	11
2.3 Växtlighet	11
3. Nuvarande verksamhet och dess påverkan	12
3.1 Järbo hembygdsförening	12
3.2 Inomhusklimat	12
3.3 Brandskydd och säkerhet	13
4. Framtida rekommendationer för byggnad och inventarier	14
Diskussion och sammanfattning	17
Käll- och litteraturförteckning	18
Bilaga 1. Exteriörbilder.	20
Bilaga 2. Interiörbilder boningshuset.	24
Bilaga 3. Transkriberade bouppteckningar.	26

Inledning

Bakgrund

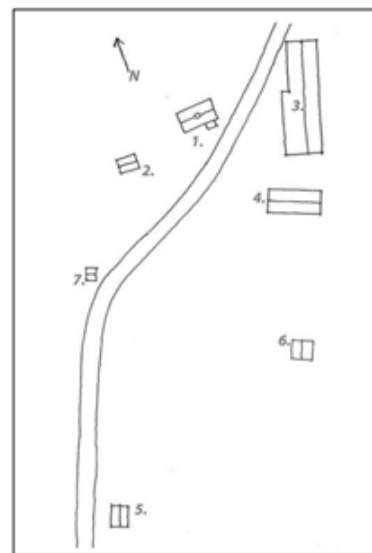
Vinnsäter 1:33 är en välbevarad jordbruksfastighet i Järbo socken i Färgelanda kommun i mellersta Dalsland. Gården, som har anor från 1500-talet, består idag av sex byggnader tillkomna under perioden 1851–1922: boningshus, magasin, ladugård, vagnsbod/redskapsbod, smedja samt jordkällare. Gården brukades fram till 1980, då den sista privata ägaren Anna Emilia Aronsdotter avled (Regeskog 1992).

Vinnsäter utpekades första gången som särskilt skyddsvärd bebyggelse år 1976 av Älvsborgs Läns Museiförening. Boningshuset bedömdes då vara en av socknens bäst bevarade och mest oförändrade dalslandsstugor. Gården som helhet beskrivs som ett värdefullt exempel på en dalsländsk gård så som den gestaltade sig i slutet av 1800-talet (Älvsborgs Läns Museiförening, 1976). Samma värdering görs i flera andra inventeringar, rapporter och kulturmiljöprogram de följande decennierna. Genomgående framhålls den sällsynta, kompletta gårdsbilden med välbevarade ekonomibyggnader som ett skäl till bevarande av gården.

Efter Anna Emilias bortgång beslöt hennes arvingar att sälja Vinnsäter. Järbo hembygdsförening ansökte om kommunalt bidrag för att kunna köpa gården. I sin bidragsansökan till Färgelanda kommun skriver föreningen att gården sannolikt skulle förlora sina stora kulturhistoriska värden vid försäljning till en privatperson. Föreningen befarade att delar av det unika byggnadsbeståndet på Vinnsäter i ett sådant scenario skulle rivas eller förfalla (Bidragsansökan, 1982). Bidragsansökan beviljades och 1984 kunde föreningen köpa Vinnsäter för 70 000 kr. Jordbruksmarken frånstyckades. Några år senare medgavs ytterligare bidrag från kommun, landsting och Riksantikvarieämbetet för en omfattande upprustning av gården 1990-91 (Färgelanda kommun, 1986).

År 2011 ansökte föreningen om att få Vinnsäter gård byggnadsminnesförklarad, som ett sätt att säkra gårdens framtid och lättare kunna söka bidrag till underhåll av gården (Lundbjörk, 2012, 19 dec.). Vinnsäter förklarades som byggnadsminne av Länsstyrelsen Västra Götaland den 1 november 2012. Motiveringen i byggnadsminnesförklaringen lyder: "Att byggnadsminnesförklara en Dalslandsgård har en längre tid stått på Länsstyrelsen lista. Denna i Dalsland så vanliga typ finns fortfarande kvar i ett större antal men kommer genom ökande boendekrav att alltmer fjärra sig från "ursprunget". Länsstyrelsen bedömer att Vinnsäter utifrån redovisad dokumentation är en synnerligen märklig gård genom sitt kulturhistoriska värde".

Efter beslut om bidrag från Länsstyrelsen upprättades en vård- och underhållsplan under hösten 2014 av Odenbring Widmark och Nils-Olof Sellin.

Figur 1.
Översiktsplan Vinnsäter gård.

1. Manbyggnad (1851)
2. Magasin (1850-tal)
3. Ladugård (ca 1870)
4. Vagnslider/
vedbod/avträde (1880)
5. Smedja (1908)
6. Jordkällare (1922)
7. Ny toalett (2008)

Syfte

Denna rapport syftar till att kritiskt granska och analysera vård- och underhållsplanen, med målet att bidra med kompletterande rekommendationer för bevarandet av Vinnsäters byggnader och inventarier. Genom att leta och granska källmaterial vill vi ge en helhetsbild av Vinnsäters historia, förutsättningar och behov. Huvudfokus ligger på Vinnsäters boningshus, övriga byggnader berörs översiktligt.

Rapporten är indelad i fyra kapitel. Kapitel ett skildrar gårdens byggnads- och föremålshistorik. Kapitel två redogör för grundförhållanden, läge och vegetation. Det tredje avsnittet beskriver nuvarande verksamhet och dess påverkan. Med utgångspunkt i dessa tre inledande kapitel ger vi i avsnitt fyra rekommendationer för framtida skötsel, underhåll och bevarande. I en avslutande diskussion och sammanfattning ger vi våra egna tankar kring hur Vinnsäters kulturhistoriska värden skulle kunna förstärkas ytterligare.

Källmaterial

På grund av rådande restriktioner kring Covid-19 har källmaterialet i huvudsak fått begränsas till information vi kunnat få tillgång till online, via mail och telefon. Ett kortare besök på gården kunde genomföras den 17 november 2020. Dokument från hembygdsföreningens arkivpärmar kunde då fotograferas. Lisbet Rodin och Kerstin Aronsson, ordförande respektive ledamot i Järbo hembygdsförening, har bidragit med muntliga uppgifter om gården.

Huvudkälla till avsnittet om byggnadshistorik är Odenbring Widmarks (2011) kulturhistoriska utredning av Vinnsäter inför byggnadsminnesförklaringen. Odenbring Widmark är den person som skrivit mest material om Vinnsäter gård. Hon medverkade som representant för Älvsborgs länsmuseum inför och under renoveringen av gården 1990–91 och beskriver omfattningen av denna renovering i en antikvarisk kontrollrapport (1997). Inför renoveringen skrev Odenbring Widmark *Vinnsäter – En dalslandsgård* (u.å). Odenbring Widmark har även skrivit *Gårdar i Dalsland - en bebyggelsehistorisk översikt* (2008), där Vinnsäter ingår. Lars Bergström, antikvarie på Västarvet, har bidragit med rapporter från de renoveringsarbeten som genomförts efter upprättandet av VoU.

Avsnittet om föremålshistorik behandlar främst de föremål som hembygdsföreningen samlat in sedan 90-talet. Information om den nuvarande föremålssamlingen på Vinnsäter har hämtats från hembygdsföreningens inventarielistor och arkivhandlingar, kompletterat med muntliga uppgifter. Den sista ägarfamiljens inventarier finns inte kvar på gården idag, så för att få en bild av den historiska inredningen har vi studerat bouppteckningar efter personer som bott på gården. Gösta von Schoultz (1951) inventering av dalslandsgårdar har gett ytterligare information om hur dalslandsstugor typiskt var inredda.

Uppgifter om gårdens läge, grundförhållanden och vegetation har erhållits genom flygfoton, kartor från Sveriges Geologiska Undersökning, samt Färgelanda kommuns kulturmiljöprogram.

Information om nuvarande verksamhet baserar huvudsakligen på muntliga uppgifter från Rodin och Aronsson. Kompletterande uppgifter har hämtats från föreningens facebook och hemsida.

1. Byggnads- och föremålshistoria

1.1 Byggnadshistorik

Se Bilaga 1 för exteriörbilder av gårdens byggnader.

Vinnsäter gård består idag av sex byggnader tillkomna mellan 1851-1922. Alla byggnader står på sina ursprungliga platser och skyddas av byggnadsminnesförklaringen. Utöver originalbebyggelsen finns även en nybyggd toalettbyggnad från 2008.

Boningshuset

Den timrade enkelstugan är en av de äldsta byggnadstyper vi har kännedom om. Enkelstugan karaktäriseras av en asymmetrisk planlösning med förstuga, kammare och kök. Den tvåvånga enkelstugan började uppträda i Dalsland i samband med högkonjunkturen 1800-1880. En anledning till att byggnaderna fick en extra våning kan vara att bönderna ville visa upp sin rikedom som ökade i och med tidens omfattande nyodling (Odenbring Widmark, 2011). Den tvåvånga enkelstugan blev mycket vanlig i Dalsland och har fått beteckningen dalslandsstuga. Byggnadstypen i sig är dock inte unik för just Dalsland, utan förekommer i hela landet (Schoultz, 1951).

Boningshuset på Vinnsäter gård är från ca 1851 och beskrivs i byggnadsminnesförklaringen som en typisk dalslandsstuga. Byggnadens mått på 9,67 m × 6,11 m är en vanlig storlek för byggnadstypen. Boningshuset är konstruerad med liggande timmer som är klätt i en stående locklistpanel och målat med falu rödfärg. Taket är ett åstak klätt med enkupigt tegel och med grova vindskivor och små takutsprång.

Boningshusets ingång har haft tre olika utseenden genom åren. Till en början fanns inget runt dörren, utom möjligtvis ett enkelt snedtak. Vid slutet av 1800-talet blev det modernt med verandor med snickarglädje och då följde även Vinnsäter gård den trenden (se figur 2). Under 1900-talet glasades verandan in och fick samtidigt en ytterdörr.

Figur 2. Vinnsätters boningshus, ca 1900. Aron Larsson med familj. Fotografiet hänger i boningshusets sal.

Boningshusets fönster följer den typiska placeringen för en dalslandsstuga (Odenbring Widmark, 2011). På framsidan sitter ett av tre fönster ovanför dörren och de två andra sitter vertikalt över varandra nära den andra gaveln. Gavelväggen närmast entrén saknar fönster vilket kan bero på det

korta avståndet till vägen som passerar utanför. På den andra gavelväggen finns två fönster vertikalt, ett för varje våning. Baksidan av boningshuset har två fönster vertikalt (Odenbring Widmark, 2011).

Vinnsäter gård genomgick en stor upprustning åren 1990–91, några år efter att Järbo hembygdsförening köpt gården. Då hade gården i princip stått och förfallit sedan 50-talet (Odenbring Widmark, 1997). Under 90-talets renovering lades nytt tak med ny läkt, nya enkupiga tegelpannor och nya vindskivor. Skorstenen, panelen och fönstren rustades upp. Fasaden målades med ett nytt lager röd slamfärg och verandan samt övriga snickerier målades med vit linoljefärg (Odenbring Widmark, 1997).

När vård- och underhållsplanen upprättades 2014 hade inga större renoveringsarbeten utförts sedan 90-talet. I VoU noteras att några av de mindre åtgärder som genomförts innan byggnadsminnesförklaringen gjorts med icke-tidstypiska material, såsom moderna kitt- och färgtyper (Odenbring Widmark & Sellin, 2014).

Av ett foto i arbetsbeskrivningen inför renoveringen 1990-91 (Odenbring Widmark 1997) framgår att boningshuset på 80-talet hade hängrännor och stuprör. När VoU upprättades 2014 fanns hängrännorna och stuprören inte kvar, vilket innebär att de måste ha monterats ned antingen i samband med den stora upprustningen av gården på 90-talet, eller senare i tid. Huset stod således utan takavvattning i ett okänt antal år, vilket orsakat rötskador på panelen. För att skydda nederdelen av panelen på husets baksida mot fukt hade en korrugerad plåt satts upp på fasaden, okänt när. I VoU:ns genomgång kontrollerades virket bakom plåten och det konstaterades att rötskador uppkommit. Plåten är nu borttagen, men rötskadorna är ännu inte åtgärdade.

Under 2019 renoverades framsidans fasad. All gammal, rötskadad panel togs ner. Mindre lagningar av timmerstommen utfördes innan ny panel sattes upp. Mellan stomme och fasad monterades vindpapp. För att förebygga nya rötskador monterades hängrännor och stuprör på fram- och baksida. Framsidans fasad fick även en vattbräda i skarven mellan panel och sockel. Fönstret ovanför verandan var i dåligt skick och renoverades. Originaldelar bevarades i den mån det var möjligt (Bergström, 2019). Under 2020 renoverades boningshusets resterande fönster (Bergström, 2020).

Magasinet

Enligt byggnadsminnesförklaringen tillkom magasinet på gården någon gång under 1850-talet, troligtvis ungefär samtidigt som boningshuset. Magasinet har två våningar i timmer och är klätt i locklistpanel och målad med falu rödfärg. Även magasinet fick en upprustning åren 1990-91 och då blev plåttaket utbytt mot skiffer. Skiffertak är historiskt vanliga i Dalsland. Magasinet panel blev utbytt på en del ställen och byggnaden målades med ett nytt lager rödfärg. Magasinet fick även ny tröskel och nytillverkade dörrkarmar (Odenbring Widmark, 1997). Dagens skick på byggnaden är hyfsat gott. Dock har golvet sjunkit en bit vilket kan vara ett resultat av att det finns röta på bjälkarna. Byggnaden har även blivit drabbad av fuktangrepp längs med den norra långsidan. Det kan bero på att det droppar från taket. Det har även börjat växa lite mossor på taket, men som går lätt att ta bort (Odenbring Widmark, 2011).

Ladugården

Ladugården på gården tillkom under omkring 1870-talet. Byggnadens mittparti är en parloge i stolpverkskonstruktion och även den här byggnaden är i timmer på båda sidorna, vilket gav en trivsamt miljö för djuren. På ladugårdens långsida finns en lägre utbyggnad. Detta skapar en asymmetrisk utseende. I Dalsland och i Västsverige är det mycket vanligt med den här typen av utvidgning. Ladugården är klädd i stående lockpanel och även den här byggnaden har faluröd slamfärg.

Byggnaden skyddas av ett tak av vass (Odenbring Widmark, 2011). Ladugårdens tak har genomgått flera förvandlingar under åren. Ursprungligen var taket i halm. Senare lades eternit ovanpå halmen. Vid upprustningen åren 1990–91 ville hembygdsföreningen återföra stråtak. Eterniten och den gamla halmen tog bort. Av hållbarhetsskäl valde föreningen att lägga ett vasstak istället för halmtak. Halmtak är dock det historiskt korrekta i dalsländsk byggnadstradition. Nocken lades dock med halm, under ryggrän av ek. Vid renoveringen 1990–91 byttes södra delen av panelen ut och byggnaden målades med ett nytt lager röd slamfärg. För att få en bättre lutning från huset grävde man ut marken på baksidan av byggnaden. Stommen fick även upprätning (Odenbring Widmark, 1997).

Vagnboden

Vagnboden/redskapsboden tillkom på 1880-talet och byggnaden ligger i vinkel med ladugården. Byggnaden är byggd med stolpverkskonstruktion och klädd av faluröd lockpanel. Ursprungligen var taket klätt med halm och under en period hade taket tvåkupigt tegel ovanpå halmen (Odenbring Widmark, 2011). Vid upprustningen av boden åren 1990-91 togs teglet bort och boden fick liksom ladugården ett vasstak. Panelen byttes ut och målades med ett nytt lager rödfärg. Även dörrsnickerierna fick en upprustning. Omkring år 2000 fick boden en ny rygging av linhalm. Baksidan av boden har taket fått en skada dock är man osäker på hur mycket den påverkar hållbarheten (Odenbring Widmark, 2011).

Smedjan

År 1908 tillkom gårdens smedja, byggd i stolpkonstruktion. Byggnaden är klädd i en stående panel med vankantade lock som inte är målade. Smedjan har ett åstak som täcks med enkupigt tegel. Byggnaden har jordgolv. Smedjan belyser järnets betydelse för gårdsbruket (Odenbring Widmark, 2011). På grund av brandrisken ligger byggnaden avskilt från den resterande bebyggelsen. Vid upprustningen åren 1990–91 lagades panelen och vissa plankor byttes ut. Taket fick ett nytt enkupigt tegel, ny läkt och nya vindskivor. En hel del växtlighet fick föras bort (Odenbring Widmark & Sellin, 2014). I nuläget används inte smedjan. I VoU noteras att marknivån är hög, men den har nu sänkts. Smedjan har idag omfattande rötskador på fasad, dörr och vattbrädor.

Jordkällaren

Jordkällaren byggdes sannolikt år 1922, då årtalet står inristat ovanför ingången (Odenbring Widmark, 2011). Källaren är nedgrävd i marken och gjuten med ett tegeltak. Från början täcktes takkonstruktionen av falsade cementpannor. Takkonstruktionen gjordes om och fick falsat tegel och tvåkupigt tegel från manbyggnaden vid upprustningen åren 1990–91. Numera används inte källaren. När VoU upprättades 2014 var källaren täckt av kraftig sly och växtlighet, vilket skadade takkonstruktionen (Odenbring Widmark, 2014). År 2019 renoverades jordkällaren. Vegetation avlägsnades och taket lades om med enkupigt tegel (Bergström, 2019).

1.2 Interiör och föremål

Se Bilaga 2 för interiörbilder från boningshuset.

Boningshuset har kvar den ursprungliga planlösningen från då huset uppfördes 1851 (se figur 3). Byggnadens fasta interiör präglas dock till stor del av en större renovering som genomfördes omkring 1920-30. Enligt Gösta von Schoultz (1951) dominerade väggfasta möbler i dalslandsgårdarna under mitten av 1800-talet, men på Vinnsäter har merparten av det fasta möblemanget gått förlorat. Under renoveringen 1920-30 förnyades lerkliningen, bröstpaneler och nya tapeter sattes upp och

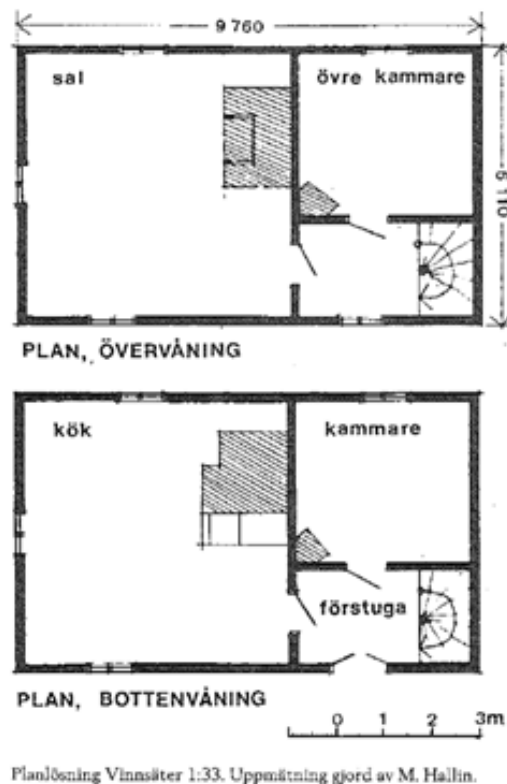
linoleummattor lades in. Samtliga rum i boningshuset, med undantag för övre kammaren, tapetserades om flera gånger fram till att gården slutligen övergavs. På 60-talet installerades en diskbänk i köket, vilken fortfarande finns kvar (Odenbring Widmark, 1997). Vinnsäter har trots dessa moderniseringar bedömts vara en av de allra bäst bevarade dalslandsgårdarna interiört i ett flertal byggnadsinventeringar (t.ex: Älvsborgs Läns Museiförening 1976; Färgelanda kommun 2008). Merparten av de dalslandsstugor som finns kvar idag har enligt byggnadsminnesförklaringen förändrats betydligt mer invändigt.

Viss äldre, fast inredning i manbyggnaden finns kvar och omfattas av byggnadsminnesförklaringens skyddsbestämmelser. I vård- och underhållsplanen anges kökets spiskomplex, järnspis och vedlår tillsammans med rörspisarna i salen och de två kamrarna som skyddad inredning (Odenbring Widmark & Sellin, 2014). Den övre kammaren är det enda rummet med bevarad originaltapet från ca 1920, klistrad direkt på lerklining (Odenbring Widmark, 2011). Denna tapet nämns specifikt i skyddsbestämmelserna och får ej ändras eller tapetseras över.

Gården var helt tom på föremål när Järbo hembygdsförening köpte gården 1984 (personlig kommunikation, 2020-11-17). Ursprungligen ville Järbo hembygdsförening att Vinnsäter skulle ställas i ordning för att spegla en 1800-talsgård (Bidragsansökan, 1982). Under den omfattande renoveringen på 1990-talet gjordes undersökningar av de invändiga ytskikten i boningshuset och man tog fram färgtrappor på ett flertal ytor i de olika rummen. Det fanns få spår av 1800-talets ytskikt, varav föreningen beslutade att huset istället skulle inredas för att föreställa det tidiga 1900-talet (Odenbring Widmark, 1997). För att förstärka den tänkta 1920-30-talsmiljön sattes nya tidstypiska tapeter i upp köket, nedre kammaren och salen (Odenbring Widmark, 2011).

De lösa föremål som finns på Vinnsäter idag har skänkts till föreningen, köpts på loppisar eller förvärvats på andra sätt genom åren. År 1996 fick fyra föreningsmedlemmar i uppdrag att samla in föremål och redskap (Styrelsemötesprotokoll, maj 1996). En inventarieförteckning upprättades 1997-1998 och föremålen försågs med inventarienummer. I inventarieförteckningen beskrivs objektens härkomst och förvärvsomständigheter, samt placering på gården. Många föremål har noggrant dokumenterad historik, men många andra saknar proveniens. Utöver inredningen i boningshuset förvaras ännu fler föremål i ladugården, där det sedan mitten av 90-talet finns ett skolmuseum som berättar om skolundervisningen på orten under 30-talet. Det finns en separat inventarieförteckning för skolmuseets inventarier.

Lisbet Rodin, ordförande i Järbo hembygdsförening, uppger att det inte funnit någon enhetlig plan för föreningens samlande efter den första ansatsen på 90-talet. Det har med tiden kommit att bli en något ohanterlig och spretig samling. I många fall stämmer inte längre de placeringar som anges i

Figur 3. Planritning, boningshuset. Hämtad från VoU, Odenbring Widmark & Sellin 2014.

inventarieförteckningen. Nyare förvärv har inte förts in i inventarielistan. Rodin önskar att man kunde göra en gallring av föremålen, men vet inte riktigt hur detta skulle kunna genomföras (personlig kommunikation, 2020-11-05). Föremålen i boningshuset är överlag trovärdiga i den 20-30-talsmiljö de ska representera men med vissa avvikelser. Exempelvis bör kulört målade pinnstolar inte ha förekommit i denna miljö och tidsperiod, se figur 4 (Andrén, 1982). Sedan ett tiotal år tillbaka driver Järbo hembygdsförening sommarcafé i boningshuset. Husets nuvarande möblering har sedan dess delvis anpassats till caféverksamheten. I köket på nedervåningen och i övervåningens finrum finns flera sittgrupper för cafégästerna. Detta gör att rummen upplevs som något övermöblerade i förhållande till hur de rimligen bör ha varit inredda under det tidiga 1900-talet. För att kunna driva café har det också varit nödvändigt att introducera några modernare föremål i huset. I köket finns en elektrisk kokplatta och i förstugan står ett kylskåp.

*Figur 4. Köket, nuvarande inredning.
Foto: Järbo hembygdsförening.*

Även om alla originalföremål idag är borta kan man genom bouppteckningar efter gårdens invånare få bild av hur manbyggnaden varit inredd under de cirka 120 år huset beboddes. I bouppteckningen efter Stina Andersdotter (1848-1909) framgår vilka möbler, hushållsföremål, kläder och kreatur Stina lämnade efter sig till make och barn (se bilaga 3). Till viss del verkar samma möbler och föremål ha funnits kvar på gården tre decennier senare när Stinas make Aron Larsson gick bort 1944, att döma av den bouppteckning som då upprättades (se bilaga 3). Av bouppteckningarna framgår inte hur föremålen var fördelade i husets olika rum. Det finns dock god dokumentation av hur dalslandsstugor typiskt var inredda i *Dalslandsgårdar* (von Schoultz, 1951). von Schoultz ger flera exempel på hur möblemangen kunde te sig i gårdarnas olika rum under omkring förra sekelskiftet, både vad gäller möbeltyper och deras typiska placering i rummen. I boken återfinns även en dokumentation av hur Vinnsätters finrum var möblerat på 40-talet tillsammans med ett fotografi av salen från 1947 (von Schoultz, 1951, s. 69).

2. Grundförhållanden

2.1 Landskapet

Vinnsäter gård är belägen på krönläget av en höjdrygg i Järbo socken i Valbodalen och omges av ett öppet åkerlandskap. Valbodalens kuperade landskap sträcker sig genom hela Färgelanda kommun där alla gårdar är placerade på liknande sätt, på höjdlägen omgivna av åkrar och betesmarker, vilket ger dalen sin karaktär. Förleden i namnet Vinnsäter kommer troligen från ordet vind. Namnet syftar således till gårdens blåsiga höjdläge (Kungl. ortnamnkommitén, 1915).

Figur 5. Flygfoto över Vinnsäter med omgivande vegetation och landskap. Foto: Google maps.

Alla gårdarna i dalen är inte byggda i samma väderstrecksriktning då det enligt von Schoultz (1951) inte fanns någon standard, det var snarare underlaget som var den bestämmande faktorn.

En av anledningarna till att dalens gårdar är byggda på höjder är den naturliga dräneringen som det ger. Valboån, som var den huvudsakliga kommunikationsvägen under flera hundra år, flödar genom hela dalen (Färgelanda kommun, 2019; Google Maps, 2020).

Valbodalen har pekats ut som riksintresse för kulturmiljövården enligt Miljöbalken. I Färgelanda kommuns översiktsplan från 2014 markeras det stora geografiska område som utgör riksintresseområdet ”Valbodalen [P 13]”. Av kartan framgår att Vinnsäter gård ligger i den nordligaste utkanten av detta område och att skyddsområdet omsluter gården med minst ca 1 km i varje väderstreck. Områdets status som riksintresse enligt Miljöbalken säkerställer att det närmast omgivande landskapet utanför byggnadsminnets geografiska gränser inte får förvanskas med avvikande byggnader och verksamheter.

På samma höjdrygg som Vinnsäter 1:33 finns idag ytterligare tre gårdar, vilka brukas som privatbostäder. Av jordartskartan och jorddjupskartan från Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) framgår att de tre granngårdarna är byggda mer eller mindre direkt på berggrunden, medan Vinnsäter 1:33 vilar på ett moränlager på ca 5-10 m, med ett tunt ytlager av lera/silt. Regn och tjäle kan leda till att detta jordlager rör på sig, vilket i sin tur kan orsaka sättningar i byggnaderna.

Figur 6. Utdrag ur jordartskartan, SGU. Tomtgränsen för Vinnsäter 1:33 grovt markerad inom röd linje.

2.2. Gårdsbilden

Vinnsäter omnämns som gårdsmark redan i den äldsta jordeboken från 1540. Då utgjorde Vinnsäter ett skattehemman om ett mantal. Bebyggelsen låg ursprungligen lite längre upp på kullen, cirka hundra meter norr om det nuvarande Vinnsäter 1:33. Av storskifteskartan från 1779 framgår att platsen för den nuvarande bebyggelsen då nyttjades som jordbruksmark. Gården fick sin nuvarande placering efter laga skifte på 1830-talet. Alla byggnader som står på gården idag byggda efter 1850, se 1.1.

Gården består idag av består av sju oregelbundet placerade byggnader; boningshus, ladugård, jordkällare, smedja, magasin, redskapsbod och en toalett. Boningshuset är byggt med framsidan av huset i sydlig riktning. Magasinet och toaletten är även de byggda i en nord-sydlig riktning. Ladugården, jordkällaren och smedjan är byggda i västlig-östlig riktning (Odenbring, 2011). Väster och söder om hembygdsgården fortsätter landskapet att vara till stora delar öppen odlingsmark, men längre norr och öster om gården växer i dagsläget mycket skog. Till väster om gården, cirka 500 m fågelvägen, rinner Valboån (Google Maps, 2020; Färgelanda kommun, 2019).

Grusvägen delar anläggningen i en mangårdssida (boningshus och magasin, samt den nya toalettbyggnaden) och en fägårdssida (ladugård, vagnbod, smedja och jordkällare). Se figur 1. Denna uppdelning av gårdsbilden är vanligt förekommande hos dalslandsgårdar (Schoultz, 1951).

2.3. Växtlighet

På boningshusets västra sida växer en lund som fortsätter bakom huset i nordlig riktning. Lundens består av lövträd och enligt von Schoultz (1951) är detta vanligt förekommande i dalslandsgårdar och består vanligtvis av fruktträd och t.ex ask, lönn och björk. Framför huset finns även en mindre blomsterplantering och en syrenbuske i det sydvästra hörnet. Till stora delar är resterande mark på gården gräs, med enstaka träd bakom ladan och runt om redskapsboden. All odlingsmark som tidigare tillhört marken är numera avstyckad men brukas fortfarande som åkermark.

Figur 7. Storskifteskartan, 1779. Vinnsäter består då av tre eller fyra gårdar, en bit norr om nuvarande 1:33. Boningshuset och magasinet ligger idag på den åkermarksareal som markerats med "9" på kartan.

Figur 8. Häradsekonomska kartan, 1890-97. Nuvarande Vinnsäter 1:33 har här fått sin nuvarande placering. På kartan syns boningshuset, ladugården och vagnboden. Rikets allmänna kartverks arkiv.

3. Nuvarande verksamhet och dess påverkan

3.1. Järbo hembygdsförening

Vinnsäter gård ägs och drivs av Järbo hembygdsförening sedan år 1984. Föreningen har idag cirka 70 medlemmar (personlig kommunikation, 2020-11-17). Verksamheten bygger på ideellt engagemang och för större projekt är man helt beroende av bidrag från Länsstyrelsen, tillsammans med pengar som kan dras in från föreningsverksamheten. Järbo hembygdsförening har inte haft möjlighet att genomföra alla åtgärds- och renoveringsförslag som anges i VoU, främst av ekonomiska skäl. De renoveringar som utförts hittills har prioriterat gårdens exteriörer, men många av de åtgärder som rekommenderas kvarstår att ta tag i.

År 2020 har gården varit stängd för besökare på grund av Covid-19 men under normala omständigheter anordnas ett flertal aktiviteter under sommarhalvåret. Sommaren 2019 arrangerades bland annat midsommarfirande, släktforskarträffar, tipspromenader, allsång, bygdespel, slåttergille och catwalk med bygdedräkter (Sommarprogram 2019). Vinnsäter har uppskattningsvis cirka 1000 besökare/säsong (personlig kommunikation, 2020-11-17)

Boningshuset är den byggnad som används mest och är därmed också utsatt för mest slitage. Boningshuset används som sommarcafé med servering av våfflor, fika, glass och smörgåsar. Caféverksamheten påverkar husets möblering, med visst avkall från historisk korrekthet som följd (se 1.2, samt bilaga 2). De risker för skadedjursangrepp som följer med mathantering i boningshuset tas inte upp i VoU. I VoU:ns genomgång har man inte funnit spår av skadedjur i köket och salen, de rum där fikagästerna sitter. Detta kan tolkas som att städningen i rummen fungerade bra 2014. Kanske är detta anledningen till att Odenbring Widmark & Sellin inte nämner något om vikten av städrutiner i VoU, men det hade ändå kunnat understyrkas. I Vård- och underhållsplanen noteras fettfläckar finns på tapeterna i köket. Fläckarnas exakta lokalisering beskrivs inte, så det är svårt att avgöra om de kan ha tillkommit på grund av mathantering. För att få bedriva caféverksamhet har hembygdsföreningen varit tvungna att bygga en toalettbyggnad på gården. Den uppfördes 2008 och har i materialval och utförande anpassats till gårdens övriga bebyggelse, men den skyddas inte av byggnadsminnesförklaringen.

Förutom boningshuset är ladugården den byggnad som används mest. Här finns skolmuseet som byggdes på 90-talet, samt sittplatser för större sällskap. Odenbring Widmark (2011) anger att detta visserligen påverkar upplevelsen av ladugårdens interiör, men att tilläggen behövs för föreningens verksamhet och är reversibla. Magasinet och vagnboden används främst för förvaring av utemöbler och diverse föremål. Smedjan används inte. Jordkällaren, upprustad 2019, står tom (personlig kommunikation, 2020-11-17).

Kerstin Aronsson, ledamot i hembygdsföreningen, har skrivit en grund till projektplan för utveckling av verksamheten på Vinnsäter. I planen ingår att gården skall kunna användas året runt för att visa traditionella sysslor som utfördes under olika årstider. Aronssons förhoppning är att caféverksamheten ska kunna flyttas till ladugården och att boningshuset istället ska användas till olika pedagogiska aktiviteter (Aronsson, 2019). Ett första samarbete med Järbo friskola inleddes våren 2020, då årskurs 6 fick odla potatis i gårdens trädgårdsland (personlig kommunikation, 2020-11-17).

3.2 Inomhusklimat

Eftersom hembygdsföreningens verksamhet är koncentrerad till sommarhalvåret står gården mestadels tom under vintrarna. Vinnsäters byggnader står uppvärmda året runt. I boningshuset finns några portabla element som ibland används för besökarnas komfort (Odenbring Widmark & Sellin 2014, s 35).

Ventilation i byggnaderna sker via självdrag genom skorstenar och otätheter. Detta innebär att både relativ fuktighet och temperatur inne i husen sannolikt följer utomhusluftens värden. I VoU har Odenbring Widmark & Sellin (2014) identifierat rötskador runt fönster, flagnande färg och tapeter som släpper från väggarna i samtliga av boningshusets rum, samt misstänkta mögelproblem. Fler rötskador pekas ut i gårdens övriga byggnader. Ingen fuktmätning har utförts i anslutning till upprättandet av VoU, men skadorna tyder på en underliggande fuktproblematik. Under vinterhalvåret, när den relativa luftfuktigheten ofta är hög, finns stor risk för kondensbildning på kalla ytor, vilket skulle kunna vara orsaken till flera av de skador som noteras i VoU. För att åtgärda skador på tapeter och spisarna rekommenderar Odenbring Widmark & Sellin (2014) att föreningen anlitar konservator. Sådana åtgärder har ännu inte utförts (personlig kommunikation, 5 november 2020). För att säkra luftcirkulationen rekommenderar Odenbring Widmark & Sellin att spisspjällen hålls något öppna året runt, samt att möbler dras ut lite från väggarna. I övrigt ges inga råd om hur inomhusklimatet kan förbättras. Vintertid brukar hembygdsföreningen placera ut luftavfuktare av märket Torrbollen i boningshuset, se figur 6.

Figur 9. Luftavfuktare i övre kammaren.

Foto: Anna Djuvfeldt

Hög relativ luftfuktighet medför ökad risk för skadeinsekter (Åkerlund, 1991). Odenbring Widmark & Sellin (2014) noterar i VoU några spår av insektsangrepp i bostadshuset, men inga som definitivt kunde bekräftas som aktiva. Vid besök på Vinnsäter i november 2020 hittades en grupp guldögonsländor bakom en tavla i boningshusets sal. Guldögonsländor betraktas mestadels som ett nyttodjur som äter bladlöss, insektsägg och fjärilslarver (Jordbruksverket, 2016). Förekomsten av guldögonsländor skulle dock kunna indikera att det finns fler insektstyper i huset som de livnär sig av.

3.3 Brandskydd och säkerhet

Samtliga byggnader på Vinnsäter saknar brand- och inbrottslarm. Odenbring Widmark & Sellin (2014) rekommenderar att ett kombilarm för inbrott och larm installeras i boningshuset, samt att ladugården förses med brandlarm. Samtliga larm bör enligt rekommendationerna i VoU vara direkt kopplade till larmcentral. Larm har ännu inte installerats. En anledning är att eldragningen är gammal och först skulle behöva bytas (personlig kommunikation, 17 nov. 2020). Nuvarande elledning utgör en potentiell brandfara, vilket också noterats i VoU. En pulversläckare finns i boningshusets förstuga och ytterligare en finns i ladugården.

Boningshusets skalskydd bedöms som mycket begränsat (Odenbring Widmark & Sellin 2014, s. 37). Byggnaderna på gården låses med hänglås eller enkla lås i ytterdörrar. Jordkällaren är olåst. Gården har till dags dato inte varit utsatt för inbrott, brand eller skadegörelse (personlig kommunikation, 2020-11-17).

4. Framtida rekommendationer för byggnad och inventarier

Vård- och underhållsplanen från 2014 innehåller en omfattande genomgång av vilka åtgärder och renoveringar som skulle behöva vidtas på Vinnsäter gård. Därtill finns i VoU en plan för löpande skötsel av byggnaderna, med en lista över funktioner som bör kontrolleras årligen. Vård- och underhållsplanens åtgärdsförslag fokuserar dock enbart på de delar av Vinnsäter gård som skyddas av byggnadsminnesförklaringen. Därmed ges inga rekommendationer kring hur de lösa föremålen bäst kan tas om hand. Det ges heller inga förslag till hur hembygdsföreningens verksamhet på bästa sätt kan beakta byggnadernas historiska värden.

De rekommendationer vi beskriver nedan är menade som ett komplement till vård- och underhållsplanen. Vår avsikt är att ta ett helhetsgrepp och ge rekommendationer för både byggnader och föremål, oavsett om de ingår i byggnadsminnets lagskydd eller ej. Vi utgår från den samlade kunskap om gården vi beskrivit i kapitel 1-3. Vårt fokus är på åtgärder som vi anser skulle främja bevarandet av Vinnsäter, men som också är realistiska och genomförbara för Järbo hembygdsförening. Ett par mer omfattande åtgärder har vi lyft från vård- och underhållsplanen, då vi anser att dessa är särskilt brådskande och bör prioriteras. Följande punktlista är systematiserad från åtgärder på makronivå ner till mikronivå.

- Brand- och inbrottslarm bör installeras. Detta är en mycket viktig åtgärd, då fr.a. en brand skulle innebära risk för mycket stora förluster av gårdens kulturhistoriska värden. Bristen på brandlarm utgör också en potentiell fara för de människor som vistas på gården. Den dag eldragningen kan förnyas på Vinnsäter bör det ingå i projekteringen att larm installeras i åtminstone boningshuset och ladugården.
- Samtliga byggnader har enligt VoU mer eller mindre omfattande rötskador, företrädesvis på nederdelen av fasaderna. En prioriterad åtgärd bör vara att sänka marknivån för att bromsa vidare tillväxt av rötskadorna och förhindra uppkomst av större problem. Om avståndet mellan fasad och mark utökas kan panelerna inte suga upp lika mycket fukt från marken. Renovering av skadade fasader kan sedan göras i den takt som är möjlig.
- I VoU rekommenderas allmänkontroll av gårdens byggnader under vår och höst. Det föreslås att besiktningen bör göras av den/de som är ansvariga för fastigheten. Vi vill argumentera för att detta borde vara en gemensam angelägenhet för hela hembygdsföreningen, istället för att allt ansvar ska läggas på enskilda personer. Under gemensamma ”fixardagar” kan föreningen samlas och gemensamt gå igenom den kontrollista som beskrivs i VoU. Gör man detta under vår och höst blir detta också naturliga start- och slutpunkter inför och efter sommarsäsongen. Dessa fixardagar skulle också kunna vara lämpliga tillfällen att röja sly och växtlighet, klippa gräs, kratta löv, m.m., samt storstäda boningshuset interiört.

Om hela föreningen involveras i den löpande skötseln tror vi att vård och underhåll blir lättare att upprätthålla. Om samtliga medlemmar är delaktiga i detta utökas också den samlade kunskapen om gården och vilka åtgärder som bör prioriteras. Att anordna dessa fixardagar kan också bli ett sätt att stärka engagemanget och sammanhållningen inom föreningen – alla arbetar tillsammans, med ett gemensamt mål, och förslagsvis även med gemensamt fika/lunch för alla deltagare.

För att få ytterligare behållning av dessa fixardagar skulle hembygdsföreningen inför varje tillfälle kunna bjuda in experter inom byggnadsvård eller preventiv konservering. Dessa personer skulle kunna bidra med sina kunskaper om vård och underhåll, och kanske även kunna fungera som dragplåster och locka nya medlemmar till föreningen.

- Mycket tyder på att inomhusklimatet i boningshuset är för fuktigt. Västarvet skulle kunna hjälpa till att placera ut dataloggrar för att mäta inomhusklimatet under en årscykel. Detta skulle vara en billig åtgärd för att få en överblick över temperatur och relativ fuktighet i boningshuset. Baserat på resultatet av en sådan helårsmätning kan man då genomföra punktåtgärder såsom tillfällig extra uppvärmning på vintern eller extra vädring. Denna typ av insatser skulle kunna säkerställa att den relativa luftfuktigheten hålls inom icke-skadliga nivåer, och att skador på interiörer därmed inte förvärras.
- En ny inventarielista bör upprättas för att få en överblick över alla föremål som finns på gården. Befintliga inventarielistor från 90-talet utgör en bra startpunkt, men det finns ett uppenbart behov att uppdatera dem, med noteringar om föremålets aktuella placeringar och skick.

En genomgång av samtliga inventarier är ett tidskrävande projekt och skulle möjligen kräva hjälp från Västarvet/antikvarisk expertis. En korrekt och detaljerad inventarielista underlättar dock avsevärt långsiktigt bevarande. Genom att veta vad man har, var man har det, och varför så får föremålen ett syfte och sammanhang. I samband med att inventarielistan förnyas kan man även passa på att gallra bland icke tidstypiska/modernare objekt. Detta skulle resultera i en mer hanterlig samling. Föremål som gallras skulle förslagsvis kunna skänkas till andra hembygdsgårdar. Alternativt skulle gallrade föremål kunna auktioneras ut och inkomsterna skulle kunna gå till underhåll och skötsel av gården.

- För att skydda interiören från UV-strålning, dagsljus och hastiga temperaturförändringar bör rullgardiner monteras i boningshusets fönster. Genom att dra ner rullgardinerna när huset inte är i bruk förebyggs blekning av tapeter, textilier m.m. Rullgardinerna bör vara av en modell som diskret kan maskeras bakom dem vanliga gardinerna.
- Rutiner bör finnas för hur gården ska stängas ner för vintern. Rutiner för säsongsavslut bör omfatta att möbler täckas med lakan eller möbelöverdrag för att förhindra ansamling och cementering av damm. Kylskåp och frys bör tömmas helt. Elektriska apparater kopplas ur. Tavlor och fotografier bör ställas undan under vinterhalvåret för att skydda dem mot onödiga ljusskador och hastiga temperaturförändringar, men också för att förebygga fuktiga mikroklimat mellan tavlor och väggar. Det kan räcka att placera dem i en försluten, torr låda. Alla textilier, såsom dukar och gardiner måste förvaras torrt. Under vintern bör gården kontrolleras ca en gång/månad för att avlägsna döda flugor, möss m.m., samt kunna uppmärksamma eventuella oväntade skador.
- Rutiner bör finnas för hur gården ska förberedas för besökare inför sommarsäsong. Rutiner för säsongsstart bör omfatta vädring av boningshuset, avtäckning av möbler som svepts in i lakan och uppsättning av tavlor (se punkten ovan).
- Rutiner bör finnas för hur gården ska öppnas och stängas under sommarsäsong. Städning bör inkludera noggrann dammsugning och avtorkning av allt som berörs av caféverksamheten,

detta för att förebygga mögel- och skadedjursangrepp. Det bör finnas plasttossor tillgängliga om det regnar för att skydda golv och mattor mot lera och fukt. Extra dörmattor kan placeras ut för att hindra att smuts och lera dras in under regniga dagar. Blomkrukor placeras på glaserade fat för att förhindra fuktskador på möbler/fönsterbrädor.

- Det bör alltid finnas ett mellanrum mellan möbler och vägg för att förhindra fuktiga mikroklimat som kan gynna insekter och skadedjur.

Diskussion och sammanfattning

Vinnsäter gård är en god representant för den ideellt baserade kulturvårdens möjligheter och utmaningar. Tack vare Järbo hembygdsförening har Vinnsäter gård förblivit en välbevarad representant för det dalsländska byggnadsskicket på landsbygden runt förra sekelskiftet. Om inte föreningen kämpat för att få köpa huset på 80-talet är det mycket sannolikt att gården hade moderniserats och dess kulturhistoriska värden förvanskats.

Många bra beslut togs inför och under renoveringen 1990–91. Att låta boningshuset representera det tidiga 1900-talet istället för 1800-talet var klokt. Boningshuset är interiört ofrånkomligt präglad av renoveringen under 20-30-talen. Även exteriört präglas boningshusets veranda av det tidiga 1900-talets byggnadsideal. Den totala gårdsbilden, så som den ser ut idag, blev heller inte komplett förrän det tidiga 1900-talet då smedjan och jordkällaren uppfördes. Det är vanligt att hembygdsgårdar landar i att vilja visa tiden då byggnaderna uppfördes, vilket resulterar i något slags efterhandskonstruerat 1800-tal. Vinnsäter gård har dock en sällsynt god möjlighet att visa och berätta om hur en gård som bebotts och utvecklats under flera decennier kunde se ut.

Renoveringen 1990-91 visar också på att man ibland måste kompromissa kring den historiska korrektheten. Det korrekta hade varit att återskapa halmtak på ladugård och vagnbod. Det vasstak som lades istället ger dock ett snarlikt utseende men ett mer hållbart resultat som kräver mindre underhåll.

Den stora utmaningen, för alla liknande hembygdsgårdar, ligger i att upprätthålla långsiktig fungerande skötselrutiner. Vård- och underhållsplanen rekommenderar väldigt mycket åtgärder, som kan vara svåra att hantera för en ideell förening med knappa resurser. Det är inte alltid givet att åtgärder som är önskvärda är realistiska att genomföra i den grad som skulle behövas. Vinnsäters framtida bevarande förutsätter att människor fortsätter att engagera sig i gården. För att upprätthålla engagemang och locka nya medlemmar kan det vara nödvändigt att utveckla verksamheten och nå nya målgrupper. I teorin kan husen användas till vad som helst och fyllas med vilka föremål som helst, så länge det inte skadar lagskyddade byggnader och interiörer. VoU:n kan därför inte ge några konkreta anvisningar om hur byggnaderna bör användas och inredas. Det är helt upp till Järbo hembygdsförening att bestämma hur husen ska användas.

Vi vill dock avslutningsvis, utifrån vår position som kulturvårdsstudenter, hävda att gårdens pedagogiska och kulturhistoriska värden skulle förstärkas om Vinnsäters byggnader inreddes och användes på ett mer historiskt korrekt sätt. Hembygdsföreningens ursprungliga vision, att visa gården så som den såg ut under tidigt 1900-tal, har till viss del frångåtts sedan 90-talet. Visst avkall från historiskt möblemang har varit nödvändigt för att bedriva caféverksamhet i boningshuset, så denna utveckling har en naturlig, rimlig förklaring. Vi ser dock positivt på Aronssons förslag till utveckling av gården, och tror att det finns stor potential i att använda gården på ett mer året-runt-betonat sätt. Det är fullt möjligt att åstadkomma en mer historiskt korrekt möblering av boningshuset med hjälp av bouppteckningar och von Schoultz (1951) dokumentationer av dalslandsgårdar. Detta, tillsammans med en utökad användning av övriga byggnader, skulle möjliggöra en större förståelse för hur livet på en dalslandsgård tedde sig för hundra år sedan.

Käll- och litteraturförteckning

Andrén, E. (1982). *Möbelstilarna - Den svenska möbel- och inredningskonstens historia*. Uppsala: Medborgarskolan.

Bergström, L. (2019). *Antikvarisk rapport. Vinnsätters hembygdsgård och byggnadsminne. Renoveringar bostadshuset och jordkällaren 2019*. Kulturmiljö Västra Götalandsregionen — Förvaltningen för kulturutveckling.

Bergström, L. (2020). *Antikvarisk rapport. Vinnsätters hembygdsgård och byggnadsminne. Fönsterrenoveringar bostadshuset 2020*. Kulturmiljö Västra Götalandsregionen — Förvaltningen för kulturutveckling.

Färgelanda kommun. (2019). *Kulturmiljöprogram Färgelanda kommun 2019*. Hämtad från Färgelanda kommun: <https://www.fargelanda.se/media/160821/fargelanda-kulturmiljoprogram.pdf>.

Jordbruksverket. (2016). *Guldögonsländor*. Hämtad från Jordbruksverket: https://www2.jordbruksverket.se/download/18.8e04a5f15891f622e35374d/1479988200424/ovr265_3v2.pdf.

Kungl. Ortnamnkommitén. (1915). *Ortnamnen i Älvsborgs län. Del XVIII Valbo härad*. Stockholm: Aktiebolaget Ljus.

Lundbjörk, H. (2012, 19 december). Ett historiskt minne värt att bevara. *Bohuslänningen*. <https://www.bohuslaningen.se/nyheter/dalsland/ett-historiskt-minne-v%C3%A4rt-att-bevara-1.2481295>.

Länsstyrelsen Västra Götalands Län. (2012). *Byggnadsminnesförklaring av hembygdsgården Vinnsäter*. Vänersborg: Kulturmiljöenheten.

Odenbring Widmark, M. (1997). *Antikvarisk kontrollrapport Vinnsäter 1:33, Järbo socken, Färgelanda kommun*. Vänersborg: Älvsborgs länsmuseum.

Odenbring Widmark, M. (2008). *Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt*. Vänersborg: Regionmuseum Västra Götaland/Västarvet, Kulturmiljö Västra Götalandsregionen.

Odenbring Widmark, M. (2011). *Kulturhistorisk utredning inför byggnadsminnesförklaring – Vinnsäter 1:33*. Vänersborg: Västarvet, Kulturmiljö Västra Götalandsregionen. Hämtad från: <https://alfresco.vgregion.se/alfresco/service/vgr/storage/node/content/workspace/SpacesStore/26525e61-ebec-4c41-93c8-4d86c51e1ab9/Kulturhistorisk%20utredning%20Vinnsäter%20Färgelanda%20kommun.pdf?a=false&guest=true>

Odenbring Widmark, M & Sellin, N-O. (2014). *Vinnsäter 1:33 – Vård- och underhållsplan*. Vänersborg: Västarvet, Kulturmiljö Västra Götalandsregionen.

Regeskog, R. (1992). *Järboadeln - Folk och gårdar under 300 år*. Mellerud: S. Regeskog.

von Schoultz, G. (1951). *Dalslandsgårdar*. Stockholm: Nordiska museet.

Åkerlund, M. (1991). *Ängrar - finns dom...? Om skadeinsekter i museer och magasin*. Stockholm : Svenska museiföreningen & Naturhistoriska riksmuseet.

Älvsborgs läns museiförening. (1976). *Kulturhistorisk utredning 11. Färgelanda kommun*. Hämtad från Västarvet: <https://www.vastarvet.se/siteassets/vastarvet/kunskap-o-fakta/byggnader-och-hus/byggnadsinventeringar/fargelanda-kn/11-fargelanda-kn.pdf>.

Personlig kommunikation

Muntliga uppgifter från Lisbet Rodin, ordförande i Järbo hembygdsförening 2020-11-05.

Muntliga uppgifter från Kerstin Aronsson, ledamot i Järbo hembygdsförening 2020-11-17.

Mailkorrespondens med Lars Bergström, antikvarie på Västarvet, Kulturmiljö Västra Götalandsregionen.

Skriftligt material från Järbo hembygdsförenings arkivpärmar

Ansökan om ekonomiskt stöd från Färgelanda kommun, 1982-12-21

Sammanträdesprotokoll kommunfullmäktige, Färgelanda kommun. 1986-03-13.

Styrelsemötesprotokoll, 1996-05-29

Aronsson, Kerstin: *Projektbeskrivning Ett år på gården*. December 2019.

Inventarieförteckning 1997-1998

Inventarieförteckning över skolmuseet, u.å.

Arkivmaterial från Riksarkivet, Göteborg

Bouppteckning efter Stina Andersdotter, Vinnsäter, Järbo sn. I: Valbo häradsrätts arkiv,

Bouppteckningar och arvskiften, SE/GLA/11118/F II/50. 1910.

Bouppteckning efter Aron Larsson, Vinnsäter, Järbo sn. I: Valbo häradsrätts arkiv, Bouppteckningar och arvskiften SE/GLA/11118/F II/83. 1944.

Bilaga 1

Exteriörbilder, Vinnsätters byggnader.

1. Boningshuset. Södra fasaden. Foto: Anna Djuvfeldt

2. Magasinet. Foto: Anna Djuvfeldt

3. Ladugården. Foto: Anna Djuvfeldt

4. Vagnbod/redskapsbod. T.v. i bakgrunden ladugården. Foto: Anna Djuvfeldt

5. Smedjan. Foto: Anna Djuvfeldt

6. Jordkällaren. I bakgrunden fr. v.: toalettbyggnaden, magasinet, boningshuset.
Foto: Anna Djuvfeldt.

7. Toalettbyggnaden. I bakgrunden t.v. smedjan. Foto: Anna Djuvfeldt.

Bilaga 2.

Interiörbilder, boningshuset.

Köket. Sommarcafé. Foto: Järbo hembygdsförening.

Nedre kammaren. Foto: Anna Djuvfeldt.

Salen, övertvåningen. Sittgrupper för cafégäster. Foto: Järbo hembygdsförening.

Salen, övertvåningen. Soffa framför rörspisen. Avkall från historiskt korrekt möblering för att inrymma sittplatser till caféverksamheten. Foto: Järbo hembygdsförening.

Bilaga 3

Transkribering av bouppteckning efter Stina Andersdotter, Vinnsäter, avliden 1 april 1909.

Originaldokumentet finns i:

Valbo häradsrätts arkiv, Bouppteckningar och arvskiften

SE/GLA/11118/F II/50 F II:50 1910

Riksarkivet Göteborg, Arkivgatan 9A

År 1909 den 1 juli anställdes Laga Bouppteckning i [...] efter aflidna hustrun Stina Andersdotter i Winsäter Jerbo Socken som aflidit den 1 sistlidne April efterlemnande sig såsom arftagare enkemannen Aron Larsson i Winsäter, samt med honom under äktenskapet hafda barn nemligen:

1 Dotter Britta Kajsa gift med hemmansegaren Johan Bandgren i Grösäter närvarande

2 Dotter Betty Gustafva och

3 ” Anna Emilia, begge myndige och närvarande

4 ” Hilda Maria född den 21 December 1889 och

5 Son Johan Arthur född den 18 September 1892 begge genom deras gode man hemmansegaren Magnus Bandgren i Winsäter, hvilken åtog sig att under arfsutredningen vara deras gode man, hvarefter enkemannen deras fader sjelf ville blifva deras förmyndare.

Enkemannen såsom boets uppgifvare tillsades att enl. lag uppgifva boet sådant det vid dödsfallet befanns hvilket enligt uppgift skedde sålunda:

Fast egendom

Finns neml. 55/624 Mantal Winsäter men som den utgör mannens arfvejord efter sina föräldrar, och honom tillhörig före äktenskapets ingående, antecknas densamma, men ej utföres till värde.

Löseegendom

Koppar, Bleck och Tennsaker

1 wattenkjittel m.m.	10:-
1 spann, 1 kastrull	1:-
2 pannor	1:-
Knifvar & gafflar samt skedar	2:-
4 st grytor	2:-
1 betzman	50 öre
1 separator	50:-
2 saxar	50 öre
Spadar & [...]	2:-
1 Hackelsemaskin	7:-
Smidesredskap	8:-
2 Jernljuder	1:-
2 Jernspett	2:-
1 Stekhäll	7:-
2 Slipstenar	2:-

Möbler och träsaker

1 Skåp	2:-
3 st soffor	6:-
2 soffor	3:-
2 Sittsoffor	10:-
1 Säng gammal	1:-
1 Säng	5:-
1 Säng	6:-

2 Skåp	5:-
1 Dragkista	3:-
1 Bord	3:-
1 Rundbord	5:-
1 Klocka	5:-
1 Rundbord	3:-
1 Kommod	2:-
1 Dragkista	5:-
18 st stolar	15:-
1 Skänkskåp	8:-
1 Väfstol med behör	4:-
1 Spegel	8:-
2 Blombord med div. blommor	4:-
2 Sädesbolor (?)	2:-
1 Mjölkkista	2:-
1 Tjärna m.m.	1:-
1 dussin fat	2:-

Åkerbruks och körredskap

1 åkkärra	25:-
1 Tråsskärra	10:-
1 Tråsskärra	5:-
Obeslagna hjul	5:-
1 Gödselskråf	1:50 :-
2 Hökärrskråf	2:-
1 Åksläde	15:-
2 Bankslädar (?)	5:-
3 gamla [...]	12:-
3 st harfvar	12:-
1 Sädesharpa	4:-
div. skaklar	50 öre

Kreatur

1 sto 10 år	150:-
1 ko röd	60:-
1 ko svart	60:-
1 ko hvitnosig	60:-
1 hvit ko	50:-
1 hvit kviga	40:-
1 tjurkalf	30:-
1 späd kalf	5:-
6 st får	40:-
2 grisar	15:-
1 sugga	30:-

Den avlidnas gångkläder, samt säng- och linnekläder

2 kappor	10:-
3 st kjortlar	6:-
2 kjortlar sämre	1:-
5 st schalar	5:-
2 silkedukar	5:-
Några småkläder	5:-

2 par skodon	3:-
12 st lintyg	6:-
12 st lakan	6:-
2 st Bolstrar	20:-
2 st dynor	3:-
8 st täcken	8:-
6 strå[...]	9:-
Inbergad gröda	
67 travar illa bergad råg	50:-
170 ” illa bergad hafre	75:-
ca 40 lass hö	75:-

Diverse

1 Bibel [.....] & psalmböcker	2:50
2 st selar	8:-
Div. tallrikar & porslin	2:-
1 lampa	5:-
1 lampa	1:-
1 hyffelbänk & redskap	7:-

Infordringar

Walbo härads Folkbank i Färgelanda	6860:-
Innehar 2ne bankböcker i samma bank	400:-
Kjerstin Johansdotter i Ljussebråten revers af den 30 mars 1907	762:66:-

Summa tillgångar: 9166:87

Skulder

Begravningskostnader enligt uppgift	180:-
Bouppteckningsarvode	30:-

Saldo Boets Behållning 8956:87

Att detta bo med tillgång och gård är riktigt uppgifvet och ingenting deraf med vett och vilja är utelemnat betygat under Edlig förpliktelse Winsäter som ofvan.

Aron Larsson

Wid denna bouppteckning närvarande erkänts Johan Bandgren, Betty Aronsson, Anna Aronsson, Magnus Bandgren
god man

Sålunda förekommet, upptecknat och värderat betygar

[...] Andersson Magnus Michaelson
Fagerhult, Ed

Transkribering av bouppteckning efter Aron Larsson, Vinsäter, avliden 29 maj 1944. Transkribering utförd av Anna Djuvfeldt, 2020-11-24. Originaldokumentet finns i:

Valbo häradsrätts arkiv, Bouppteckningar och arvskiften

SE/GLA/11118/F II/83 F II:83 1944

Riksarkivet Göteborg, Arkivgatan 9A

År 1944 den 14 juni förrättades av undertecknade bouppteckning efter hemmansägaren enkemannen Aron Larsson, Vinsäter Jerbo socken, vilken, född den 3 september 1848, avlidit den 29 maj 1944 och efterlämnat följande dödsbodelägare:

Sonen Johan Artur Aronsson, myndig ogift. Vinsäter Skällsäter

Dottern Betty Gustafva ” ” ”

” Anna Emilia ” ” ”

” Britta, afliden efterlemnar 2ne barn nämligen:

Sonen Carl Vicktor Bandgren gift med Ester Bandgren, Grösäter Skällsäter

Dottern Sigrid Cristina gift med Paul Eriksson, Bön Bäckefors

Boet sådant det vid dödsfallet befanns uppgavs av sonen Johan Artur Aronsson Vinsäter.

Fast egendom

Inget antecknat under denna rubrik.

Övriga tillgångar

Möbler

1 soffa	15:-
1 ditto	12:-
1 skåp	5:-
1 ditto	4:-
1 ditto	4:-
1 Dragkista	4:-
1 ditto	3:-
6 stolar	15:-
4 ditto	8:-
5 ditto	2,50:-
2 sängar	6:-
1 ditto	3,50:-
1 ditto	2:-
1 soffa	3:-
3 ditto gamla	6:-
1 rundbord	4:-
1 slagbord	4:-
1 mindre bord	2:-
1 spegel	3:-
1 vilstol	7:-
1 gammal väggklocka	3:-
1 komod	3:-
1 skåp	1:-
1 dragkista	6:-
2 låskistor	4:-
1 taklampa	3:-
1 gammal symaskin	3:-

Köksaker

3 kaffekokare	2:-
2 kastruller	1:-
1 järngryta	2:-
3 hinkar	3:-
1 stekpanna	1:-
1 kaffekvarn	1:-
1 skåpa m tratt	1,25:-
1 vattenkittel	12:-
2 mjölkflaskor	2:-
1 mejeriflaska	12:-

Diverse

1 väfstol	5:-
2 spinnrockar	1,50:-
1 stickstol	2:-
2 vindor	1:-
1 harfträ	0,50:-
1 remingtongevär	5:-
1 separator gammal	15:-
Glas & portslin	20:-
Säng & linnekläder	40:-
Diverse mattor	10:-
Den aflidnes gångkläder	50:-

Infordringar

2 stycken oblickationer av 1936 års Svenska statens oblikations lån å 50 kronor styck	100:-
af Aktiebolaget Dalslands Bank Bäckefors kapitalräkning Bok N° 1680 [...]	5104,12:-
ränta från 1 januari till dödsdagen	42,27:-
af Sveriges Pantsparebank & Sparkassebok N° 183589	5825:-
ränta från 1 januari till dödsdagen	47,08:-
innestående i kooperativa föreningen Uddevalla insatskapital	100:-
af Carl Bandgren Grösäter enligt räkning	1505:-
af sonen Artur Aronsson enligt räkning	13 000:-
kontant i boet	1053,62:-
<u>Summa tillgångar</u>	27 108,63:-